عنّاب

غلامرضا امین، بهزاد ذوالفقاری، روجا رحیمی، آزاده رییس‌دانا، ابوالقاسم سلطانی، محمدرضا شمس اردکانی، میثم شیرزاد، امید صادق‌پور، امیرمهدی طالب

شاخه گیاهان دارویی، گروه طب اسلامی و طب سنتی، فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران

چکیده

عُنّاب (عَنّاب) میوه درختچه‌ای است به ارتفاع تا حدود 10 متر که شاخه‌های فراهم و خارهای بلند یا کوتاه و خمیده دارد. میوه عنّاب کروی تا کمی کشیده و بیضوی، قرمز یا قهوه‌ای تیره با طعمی شیرین و یک دانه بیضی کشیده و نوک تیز است و در تابستان تا اوایل پاییز می‌رسد. در طب سنتی ایران به عنوان صاف‌کننده خون و نرم‌کننده سینه و رفع‌کننده التهاب و گرمی کاربرد دارد. مشخصات ذکر شده در منابع سنتی با مشخصات گونه Ziziphus jujuba Miller مطابقت دارد.

تاریخ دریافت: مهر 94
تاریخ پذیرش: بهمن 94

مقدمه:

عنّاب که با همین نام نیز در منابع طب سنتی ذکر شده است یکی از گیاهان تیره عنّاب (Rhamnaceae) است که در نیمه شمالی ایران به‌طور طبیعی رشد می‌کند و به دلیل استفاده از میوه‌های آن در نقاط مختلف نیز کشت می‌شود. عنّاب درختچه‌ای با شاخه‌های فراهم و دو نوع خار کشیده و بلند و یا کوتاه خمیده و ریزان است. برگ‌های آن سبز براق و فاقد کرک یا با کرک‌های بسیار پراکنده و در امتداد رگبرگ‌ها در سطح زیرین است. این برگ‌ها به صورت متناوب نسبت به هم قرار گرفته، مستطیلی یا تخم مرغی، نوک باریک یا با نوک چاله‌دار است. بر روی سطح برگ‌ها سه رگبرگ اصلی به صورت برجسته دیده می‌شوند و در حاشیه دندانه‌دار می‌باشند. گل‌های آن به رنگ سبز متمایل به زرد و فاقد کرک هستند و در اواسط بهار تا اواسط تابستان ظاهر می‌شوند. بهره‌گیری از مفردات موجود در منابع طب سنتی برای مقاصد درمانی، در قدم اول تعیین ماهیت و نام علمی دقیق آنها را می‌طلبد. لذا بر آن شدیم تا طی این تحقیق ماهیت عنّاب موجود در منابع طب سنتی را بررسی کرده و آن را با خصوصیات گیاهشناسی عنّاب امروزی تطبیق داده و نام علمی دقیق آن را مشخص کنیم.

سیری در منابع گذشته:

عنّاب میوه درختی است که ارتفاع آن نزدیک به درخت کنار و زیتون و برگ آن اندک ضخیم‌تر و طولانی‌تر از برگ کنار و دراز و منقسم و یک روی آن کرک‌دار و گلش زرد رنگ است. پوست درخت آن سرخ رنگ و چوب آن نیز سرخ رنگ و نیم رنگ و خالدار است. عنّاب عمدتاً در کوه‌ها می‌روید. بهترین نوع میوه بالیده به کمال رسیده سرخ شده، پر گوشت جرجانی و یا خطایی و نیپالی آنست که شیرین بوده و عفوصت آن کم باشد (2، 1).

عنّاب از آسیای شرقی، جنوبی و خاورمیانه به سمت غرب گسترش پیدا کرده است. به نحوی که از 4000 سال قبل در چین کشت می‌شده است و لذا به خرمای چینی نیز معروف است (3). در متون طب شرقی به‌ویژه طب چین و کره مربوط به 2500 سال قبل، میوه، دانه و پوست آن در درمان بی‌خوابی، کاهش اشتها و سوء هاضمه، آرتریت و نیز به عنوان ضد بارداری مصرف می‌کرده‌اند (4،5،6).

طبیعت عنّاب در منابع مختلف متفاوت ذکر شده است. هروی آن را سرد و تر دانسته است (7). رازی و ابن بیطار عنّاب را در درجه اول گرم و تر ذکر کرده‌اند (8، 9). ابن نفیس

* فرد مسئول مکاتبات: rojarahimi@gmail.com

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-07]

اعتقاد به گرمی و خشکی آن داشته است (2). ابن سینا سرد در درجه اول و معتدل در حرارت و برودت و کمی مایل به رطوبت دانسته است (10).

عنّاب ملیّن احشاء و مسهل اخلاط رقیقه و منضج اخلاط غلیظه است (11). موجب برانگیختن بلغم می‌شود (7). صاف‌کنندهٔ خون و مولّد خون صالح است (10). مسکن التهاب و تشنگی است و گرمی و تیزی خون را فرو می‌نشاند و جهت اطفا و تبرید و تسکین هیجان خون نافع است (7، 9، 10). برای سرفه‌ای که ناشی از گرمی باشد مفید است. سینه را نرم می‌کند و جهت درد سینه و تنگی نفس نافع است (7، 9). ملین طبع است (7). جهت درد کلیه و مثانه (10) و امراض مقعد و گرمی و درد جگر و فساد مزاج آن (1، 11) مفید است. عنّاب ساییده با دانه، رافع زخم‌های روده‌ای است (11). طلای2 ساییده آن به تنهایی و با هسته، مسکن التهاب و ورم حار چشم است (1). نیم رس آن حابس بطن است (9). میوه عنّاب مضر معده بارد رطب و دیر هضم بوده (1، 7) و زیاده روی در مصرف آن نفّاخ است (9). مصلح آن شکر و مویز است (11). مقلّل منی و مصلح آن عسل و ادویهٔ باهیّه3 و در مبرودین گلاب و شکر است (9، 11). بدل عنّاب، سپستان است (11).

برگ عنّاب باعث بی‌حسی زبان و کاهش حس چشایی می‌شود. آب برگ آن رافع خارش بدن است. پودر برگ خشک آن در رفع آکله4 و قروح خبیثه 5مجرّب است (9).

پوست درخت عناب جهت قروح خبیثه بی‌عدیل و برطرف کننده خارش و جرب است و طلای آن جابر شکستگی اعضاء و بیرون رفتن و حرکت کردن استخوان است (9، 11).

در منابع معتبر سنتی، نام‌های متفاوتی برای عنّاب ذکر شده که مهم‌ترین آنها به شرح زیر است:

فارسی: اوناف دار، سیلانک، سیلانه، سنجد گرگان

ترکی: عُناب آغاجی (12)

اندلسی: زُفَیزَف (9)

عنّاب

نام علمی: Ziziphus jujuba Miller

نام تیره: عنّاب (Rhamnaceae)

نام انگلیسی: Jujube

مشخصات گیاه‌شناسی: درختچه ایستاده به ارتفاع تا حدود 10 متر، شاخه‌ها فراهم؛ خارها دو نوع کشیده و بلند و کوتاه و خمیده، ریزان. برگ‌ها به طول تا 5 و عرض تا 3 سانتی‌متر، سبز براق، فاقد کرک یا با کرک‌های بسیار پراکنده در امتداد رگبرگ‌ها در سطح زیرین، متناوب، مستطیلی یا تخم مرغی، نوک باریک یا نوک چاله‌دار، با 3 رگبرگ اصلی برجسته، در حاشیه دندانه‌دار؛ دمبرگ‌ها به طول تا 3/5 میلی متر، کرک‌دار، گل آذین خوشه‌ای کوچک محوری یا منفرد. گل‌ها به رنگ سبز متمایل به زرد، فاقد کرک، به قطر 3 تا 4 میلی متر. کاسبرگ‌ها به طول 2 تا 3 میلی متر، مثلثی، سبز رنگ. گلبرگ‌ها به طول 2 میلی متر، قاشقی، پرچم ها 5 تایی. دیسک پهن با 5 تا 10 لوب در وسط حلقه پرچم‌ها. خامه دوشاخه، کوتاه. میوه شفت، کروی تا کمی کشیده و بیضوی، قرمز یا قهوه‌ای تیره. فصل گلدهی اواسط بهار تا اواسط تابستان و زمان رسیدن میوه تابستان تا اوایل پاییز است. عنصری خزری و کاشته شده در سایر مناطق رویشی.

پراکنش در جهان و ایران: این گیاه در شمال ایران رویش دارد. همچنین در قفقاز، آسیای مرکزی، افغانستان، پاکستان و هند رشد می‌کند. (13)

موارد مصرف امروزی: مصرف خوراکی میوه عنّاب به عنوان مغذی و مقوی بدن مطرح است. همچنین کاربرد آن به عنوان پیشگیری از اختلالات کبدی و زخم‌های ناشی از تنش6 مورد نظر است (3). علاوه بر این آثاری نظیر لینت مزاج، آرام‌بخش، ضد گرفتگی عروق، ضد آسم، ضد جهش و کاهنده آثار سوء آنها بر روی بدن را برای میوه عنّاب بیان کرده‌اند (4). گرچه تا کنون هیچ عارضه جانبی از مصرف مقادیر درمانی میوه عنّاب گزارش نشده، لیکن کاربردهای مطرح شده آن با شواهد معتبر بالینی مورد تأئید قرار نگرفته‌اند (3).

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-07]

نتیجه‌گیری:

عنّاب با همین مدخل در منابع مکتوب طب سنتی آمده است. در این تحقیق با مطابقت دادن شرح ماهیت و افعال ذکر شده در منابع طب سنتی با شرح گیاه‌شناسی و موارد مصرف جدید اینطور نتیجه‌گیری شد که عنّاب میوه گیاه Ziziphus jujuba Miller است.

پی نوشتها:

1. مُنضِج: پزنده، دوایی که خلط و ماده را بپزد و مهیّای دفع کند.
2. طِلا: دوای رقیق که بر عضو بمالند.
3. باهیّه: منسوب به باه، شهوت‌انگیز
4. آکله: هر قرحه که گوشت را خورد، خوره
5. قروح خبیثه: زخم های بد و دیرعلاج
6. Stress Ulcer

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-07]

References:

1. عقیلی خراسانی، محمدحسین. مخزن الادویه. تحقیق و تصحیح: محمدرضا شمس اردکانی، روجا رحیمی، فاطمه فرجادمند. تهران: اندیشه ظهور با همکاری دانشگاه علوم پزشکی تهران، 1389، صص 558-559

2. ابن النفیس قرشی، علی بن ابی الحزم. الشامل فی الصناعه الطبیه. ج. بیستم. مؤسسهٔ مطالعات تاریخ پزشکی، طب سنتی و مکمل. تهران. صص. 207-216

3. William H. Outlaw Jr., Shuqiu Zhang, Kimberly A. Riddle, Arthur K.Womble, Loran C. Anderson, William M. Outlaw, Nedra N. Outlaw, ElizabethC. Outlaw, and Anne B. ThistleThe jujube (Ziziphus jujuba Mill.), a multipurpose plant. Economic Botany 56(2):198-200. 2002.

4. Vahedi F, Fathi Najafi M, Bozari K. Evaluation of inhibitory effect and apoptosis induction of Zyzyphus jujube on tumor cell lines, an in vitro preliminary study. Cytotechnology. 2008; 56(2):105-111

5. Jiang JG, Huang XJ, Chen J, Lin QS. Comparison of the sedative and hypnotic effects of flavonoids, saponins, and polysaccharides extracted from Semen Ziziphus jujube. Nat Prod Res. 2007; 21(4):310-320.

6. Gupta M, Mazumder UK, Vamsi ML, Sivakumar T, Kandar CC. Anti-steroidogenic activity of the two Indian medicinal plants in mice. J Ethnopharmacol. 2004; 90(1):21-25.

7. هروی، موفق الدین ابومنصور. الابنیه عن الحقایق الادویه، تحقیق و تصحیح: احمد بهمنیار، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، 1346، ص.226

8. رازی، محمد بن زکریا . الحاوی فی الطب. جلد بیست و یکم، تهران: فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، 1384، ص.120

9. ابن بیطار، عبدا... بن احمد. الجامع لمفردات الادویه و الاغذیه، بیروت: دارالکتب العلمیه، 1412 ه.ق، ص.191

10. ابن سینا، حسین بن عبد ا.... قانون فی الطب، بیروت: دار احیا التراث العربی، 1426 ه. ق، جلد دوم: ص. 72

11. حکیم مومن، سید محمد مومن بن محمد زمان. تحفه المونین، تحقیق و تصحیح: مؤسسه احیای طب طبیعی، قم: نور وحی، 1390، ص.606

12. میرحیدر، حسین. معارف گیاهی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی. 1385. جلد ششم: ص: 408

13. قهرمان. احمد. فلور رنگی ایران. تهران: انجمن ملی حفاظت منابع طبیعی و محیط انسانی، 1357. جلد اول شماره 164

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-07]